

KİTAP İNCELEMESİ / BOOK REVIEW

Peygamberlik Olgusu (Kuramsal Çerçeve ve Tarihsel Süreç)

Yazar: Yusuf OKŞAR¹

(Ankara: Nobel Yayınları, 2021, 204 sayfa)

ISBN: 978-625-439-125-5

Meryem YILDIRIMHAN

ORCID: 0000-0002-7444-470X

Lisans Öğrencisi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hatay /Türkiye,

meryemyldrmhn@gmail.com

Makale Bilgisi/Article Info:

Geliş/Received: 24.05.2021 Düzeltme/Revised: 30.05.2021 Kabul/Accepted: 31.05.2021

Atıf / Cite as: Yıldırımhan, M. (2021). Peygamberlik Olgusu (Kuramsal Çerçeve ve Tarihsel Süreç) Kitap İncelemesi (Yusuf OKŞAR). Antakiyat, 4(1), 209-214

Öz

Peygamberlik algısı, ilâhî dinlerin nübüvveti temellendirdiği kavramsal çerçeve İslâm dini esas alınarak açıklanmaya çalışılmıştır. İlâhî ve beşerî dini oluşumların nübüvvet algısı anlatılmıştır. İslâm dini içerisindeki nübüvvetin varlığını ve imkânını kabul eden ve etmeyenlerin görüşleri delilleri ile verilmiştir. Birçok kelâmî tartışma klasik dönemden itibaren anlatılarak nübüvveti ispat amaçlanmıştır. Sonuç olarak İslâm düşünce tarihinde nübüvvetin ispatı noktasında farklı fikirlere sahip olsalar da bütün mezhepler ve İslâm âlimleri peygamberliğin hem naklen hem de aklen sabit olduğunu onaylamıştır.

Anahtar Kelimeler: Peygamberlik Algısı, Nübüvvet, İspat, Nübüvvetin Gerekliliği ve İmkânı.

¹ Bu araştırma sürecinde TR Dizin 2020 kuralları kapsamında “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde’ yer alan tüm kurallara uyulmuş ve yönergenin ikinci bölümünde yer alan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemlerden” hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Ayrıca bu araştırma “Etik Kurul İzni” gerektirmeyen bir çalışmadır.

Nübüvvet sadece İslâm dinî açısından değil, diğer büyük dinler ve beşerî/ahlâkî sistemler içerisinde değerlendirildiğinde de bir inanç esası olarak karşımıza çıkmaktadır. Peygamberlik birçok yönü olan dinî kültürel bir oluşumdur.

Eserde, peygamberlik algısı, ilâhî dinlerin nübüvveti temellendirdiği kavramsal çerçeveyi ortaya koyarak açıklama amacı güdülmüştür. İslâm dinî esas alınarak bu çalışma yürütülmüştür. Kelâmî birçok tartışmanın üzerinde durularak peygamberliği ispat amaçlanmıştır. Bu konudaki klasik dönem kelâm tartışmaları, eserleri ve müellifleri kronolojik sıraya uygun verilmiştir. Yazar, İslâm dini başta olmak üzere diğer dinlerin nübüvvet anlayışını her yönüyle ele almaya çalışmıştır.

Kelâm ilmi açısından peygamberliğin imkân ve gerekliliği ile ilgili tartışmalara karşı sıhhatli cevaplar vermek ve karşıt delilleri çürütmek önemli bir amaçtır. Eserde bu yüzden diğer dinlerdeki peygamberlik algısını açıklamaya öncelik verilmiştir. Özellikle ilâhî dinlerdeki peygamberlik algısının açıklanması İslâm dininde sağlıklı bir peygamber algısı oluşturmak için önemlidir. Aynı zamanda bu çalışma Deizm'e karşı ciddi bir delil niteliğindedir. Bu alanda araştırma yapmak isteyen bireylere de birçok kelâmî tartışmayı içerisinde bulundurması sebebiyle kaynak ve giriş niteliğindedir.

Eser giriş, üç müstakil bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Birinci bölümde; nübüvvet ile ilgili kuramsal çerçeve ve kelâmî tartışmalar, ikinci bölümde; nübüvvetin diğer dinlerdeki yeri, üçüncü bölümde ise peygamberliğin imkânı ve gerekliliği ele alınmış ve delillerle açıklanmıştır.

Birinci bölümde; “Kuramsal Çerçeve ve Kelâmî Tartışmalar” başlığı altında ele alınmıştır. Peygamberlik başlığında Allah, insanların dünyada mutluluğu ahirette de huzuru ve kurtuluşu elde etmelerini sağlayacak -kendi aralarından seçtiği- nebî ve resulleri de hem uyarıcı hem de müjdeleyici olarak görevlendirmiştir. Bu açıdan nübüvvet, imanın konusu ve ilâhî dinlerin temel itikâdî esaslarından biri olmuştur. Ayrıca dinin tesis edilmesi ancak bir peygamber ile gerçekleştirilmiş tarihi ve gerçek bir olgu olduğuna değinerek, konu hem kavramsal çerçeve hem de kuramsal çerçeve içinde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Müellif, peygamberliği tanımlarken, “Allah ile akıl sahibi kulları arasında dünya ve ahiret hayatlarıyla ilgili ihtiyaçlarının giderilmesi için yapılan elçilik görevidir.” diyerek Râgıb el-İsfahânî'nin tanımına işaret etmiştir. Nübüvvet için farklı kavramların kullanıldığını dile getirmiş, resul ve nebî kavramlarının günlük hayatta farklı kullanılmakla birlikte, Kur'ân'da yer alan ifadelerle dayanarak birtakım görüşlerin ortaya çıktığını, iki kavram arasında fark olduğunu söyleyenler ile fark olmadığını söyleyenler şeklinde iki başlık altında incelemiştir. Kelâm âlimlerinin bu konuda ihtilaf ettiklerini söyleyen müellif, bu kavramlar arasında Kur'ân açısından bir fark olmadığını kabul etmenin daha isabetli olacağı görüşündedir.

Peygamberlerin sayısı başlığında; Kur'ân da adı geçen resul veya nebî toplam sayınının 25 olduğunu, bunun yanında üç ismin de tam olarak peygamber mi? veli mi? oldukları

konusunda fikir ayrılığı olsa da Kur'ân'da zikredildiğini ifade etmiştir. Rivayetlerde ise bu sayı 124 bin ya da 224 bin olarak ifade edilmiştir. Bu sayının belirsizliği kadın peygamberlerin var olup olmaması ile de ilgilidir. Yazar “bu sayının geniş aralıkta olmasından dolayı, konu hakkında tartışma yapmanın doğru olmadığını söyleyerek zaten tespitinin de zor olacağını vurgulamıştır. Bize bildirileni bilmemiz başka elçilerin gelmediği anlamına gelmez. Bunu bilmememizin altında yatan sebepler vardır.” demiştir.

Vahiy nedir başlığında vahyin tanımı yapılmıştır. Vahiy: Allah'ın bir emri, bir hükmü veya bilgiyi peygamberine gizli olarak bildirmesi demektir. Vahiy, peygamberlere doğrudan veya dolaylı/aracılı olarak ulaşır. Kelâm âlimleri, vahyi Allah'ın kelâm sıfatının bir sonucu olarak telakki etmiştir. Ancak kelâmullahın keyfiyeti konusunda İslâm düşünce tarihinde ciddi tartışmalar da vuku bulmuştur. En ciddi tartışma da kelâmullahın hâdis (mahlûk) olup olmadığı meselesidir.

Mucize olgusu başlığında “peygamberin, risâlet iddiasını ispatlamak amacıyla ortaya koyduğu harika bir iş” olarak tanımlanan mûcize, kendi içinde bazı unsurlara bağlıdır. Mûcizenin gerekliliği İslâm düşünürleri arasında ihtilaf konusu olmuştur. Müellif “bu konuda mucizenin doğa yasalarını ihlal olduğunu söylemek “sünnetullah” ifadesi bağlamında mantıklı değildir. Mûcizeler tabiat kanunları içerisinde yaratılan özel yasalara sahip olgulardır demek daha uygundur.” diyerek konuya yaklaşmıştır.

Peygamberlerin görevleri başlığı altında yazar, onların tebliğ ve tebyin, tebşir ve inzar görevlerine değinmiş, tanımlara yer vermiş, bu tanımları âyetlerle de desteklemiştir. Peygamberlerin özellikleri başlığında müellif peygamberlerin fetânet (akıllı ve zeki olmak), emânet (güvenilir olmak), ismet (günahlardan sakınmak), sıdk (doğru olmak), özelliklerini açıklamış, bu kavramların sözlük ve istilahî manalarına değinmiş, bunun yanında bu konuda Ehl-i sünnet, Mu'tezile ve Şîa âlimlerinin görüşlerini delilleri ile zikretmiştir.

Peygamberlikle ilgili diğer konular başlığında; ilkin peygamberliğin meleklerden üstünlüğü ele alınmıştır. Bu konuda farklı görüşlere yer verilmiştir. Meleklerin daha üstün olduğunu savunanlar Kur'ân'da zikredilen bazı âyetlerde sıralama olarak meleklerin peygamberlerden önce zikredilmesini delil getirirler. Buna karşın Ehl-i sünnet âlimlerinin çoğu ve Şîa tam tersi görüşü savunur. İkinci olarak ümmîlik meselesi ele alınmıştır. Sadece Hz. Muhammed'e özgü olan bu kavram, okuma-yazması olmayan, annesinden doğduğu gibi saf tabiatta kalmış ve bulunduğu topluma mensup olan manalarında kullanılmıştır. Fakat Hz. Muhammed'in hayatı boyunca ümmî olmadığı delillerle sabittir. Ki müellif, “o, okuma-yazma konusunda dezavantajlı olsa da onun olaylara bakış açısı, analitik düşünce yeteneğine sahip olması meramımızı anlatmaya yetmektedir.” diyerek görüş bildirmiştir. Üçüncü olarak ulû'l-azm peygamberler konusu ele alınmıştır. Bir peygamberin ulû'l-azm olarak adlandırılmasında azim, sabır ve misak kavramları öne çıkar. Aslında bu özellikler tüm peygamberlerde mevcuttur. Dolayısı ile her peygamber bu kategoride yer alır desek de beş ismin ulû'l-azm olduğu fikri daha baskındır. Bazı peygamberlerin sabır ve azim noktasında eksiklik yaşaması bu fikri destekler niteliktedir. Dördüncü olarak ele alınan konu hatm-i nübüvettir. Bu

kavram, son peygamber manasında kullanılmış olup sadece Hz. Muhammed (sav)’i ifade eden nübüvvet ile ilgili konulardan biridir. Fakat İslâm öncesi ilâhî ve beşerî dinlerde de bu konuya yer verilmiştir. Son olarak beşâirü’n-nübüvve konusuna değinilmiştir. Bu aynı zamanda birinci bölümün de son konusudur. İslâm âlimlerine göre Hz. Peygamber daha önceki ilâhî kitaplarda müjdelenmiş bir peygamber olup onun peygamberliğinin delillerinden biridir. Yazar “buradaki maksadın evrensel bir hazırbulunuşluk hali olduğunu söyler. Zira akla göre de hâlihazırda bulunan birine uymak daha mantıklıdır. Geleceği belli olmayan birini beklemek ahlâkî ve aklî açıdan bir amaca hizmet etmez.” şeklinde görüşünü bildirir.

İkinci bölüm “Nübüvvetin Diğer Dinlerdeki Yeri” başlığı altında ele alınmıştır. “İslâmiyet’ten Önce Peygamberlik” başlığı altında tarihin her döneminde dinin var olduğu fakat peygamber anlayışının farklılık gösterdiği anlatılmıştır. Daha sonra peygamberliğe yer veren ve vermeyen dinler olarak sınıflama yapılmıştır.

“Beşeri Dinler” başlığında ilk olarak Şamanizm ele alınmış olup bu dinin içerisinde bir peygamber olduğunu söylemenin mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Yine beşerî bir din olan Sâbiîlik’te peygamber anlayışı ilk insana vahyedilen bilgileri ‘Işık Elçisi’nden öğrenip uygulayan, insanlara model olan ve onları uyaran kişidir şeklinde oluşmuştur. Bu durumda yalancı ve gerçek peygamber ayırımı meydana gelmiştir. Mecûsîlik/Zerdüştilik içerisinde bir nebî ve resul olarak kabul edilen Zerdüşt vardır. Maniheizm, Budizm ve Zerdüştlük gibi dinlerin temel yaklaşımlarını iddia ettiği vahiy tecrübesi ile birleştiren Mani, Maniheistlere göre son peygamberdir. Hinduizm/Brahmanizm de tanrı sayısı çok fazla olduğu ve her türlü dünya işini tanrılar gördüğü için bir peygambere yer kalmamaktadır. Vahye muhatap olarak “rişî” adlı kimseler vardır. Fakat efsanevî güce sahip oldukları için rişiler peygamberlik kavramına tam oturmamaktadır. Yine Hinduizm/Brahmanizm de Avatar olarak kabul edilen kimseler vardır. Bunlar misyon olarak peygamber ile benzerlik oluşturmaktadırlar. Sihizm’de kurucu aynı zamanda dinin elçisi ve peygamberidir. Guru adında kimseler peygamberlik konumuna benzer bir yer edinmişlerdir. Caynizm ise kapalı bir tanrı anlayışına sahiptir. Peygamberlik kurumundan ziyade, kurucuya yani Mahâvira’nın söylemlerine bağlı bir öğretiler bütünü inşa edilmiştir. Budizm’de peygamberlik inancı kapalıdır. Konfüçyüçülük’te tanrıya tapınma konusunda bağımlılık olmadığı için tanrı fikrine bağlı nübüvvet müessesesi de yoktur. Kanonik olarak kabul edilen kitapları da klasik bir vahiy hiyerarşisinde oluşmamıştır. Taoizm’de de bir peygamberlik müessesesi yoktur. Felsefî ve gelenek dini olan Taoizm’in kurucusu tanrısallaştırılmıştır. Beşerî dinlerden son olarak Şintoizm ele alınmıştır. Şintoizm kurucusu ve peygamberi yoktur. Bunun yanında onların kutsal metinleri ve dinî prensiplerinden de bahsetmek zordur.

“İlâhî Dinler” başlığında ilk olarak Yahudiliğin peygamberlik anlayışı ele alınmıştır. Yahudilikte var olan peygamberlik algısı ve kurumu tek tanrılı dinlerin genel özelliklerine bağlı olarak diğer beşerî dinlere göre daha belirgindir. Peygamber denilen kişi daha pasiftir, iradesinin dışında bir seçilmişlik durumu ile karşı karşıyadır. Onlara göre son peygamber Malaki’dır. Hıristiyanlıkta ise Hz. İsa, hem önceki peygamberlerin tamamlayıcısı hem de

müjdelenen/vadedilen/beklenen bir peygamberdir. Onlar Eski Ahit'te yer alan peygamberleri de kabul ederler. Hz. İsa sonrası Hıristiyan teolojide, peygamberlik müessesesi artık "Diriltilmiş İsa" tarafından üstlenilen bir role bağlı olarak devam etmiştir. Aynı zamanda kadınlara da peygamberlik görevinin verilebileceğine inanmışlardır. Müellif bu şekilde açıklamalar yaparak ikinci bölümü sonlandırmıştır.

Üçüncü bölüm "Peygamberliğin İmkânı ve Gerekliliği" başlığı altında ele alınmıştır. İlk olarak peygamberliğin imkânını ve gerekliğini reddeden gruplardan bahsedilmiştir. Bunlardan ilki Dehriyye'dir. Dehri'ler'e göre insan aklı yeteneği ve adalet duygusu ile herhangi bir uyarıcıya veya ruhaniye gerek duymadan kendi yolunu bulabilir. İyi ve kötü, yarar ve zarar, güzel ve çirkin arasındaki ayrımlar konusunda tek ölçüt akıldır. Peygamberlik müessesesini reddeden ikinci grup ise Berâhime'dir. Onlar nübüvveti inkârı Allah'ın hikmeti gereği boş ve faydasız iş yapmaktan uzak olduğu fikriyle açıklar. Onlara göre inkâr edileceğini bile bile nebi göndermek abestir ve bu yüzden nübüvvetin varlığı mümkün değildir. Nübüvveti inkâr eden üçüncü grup Sümeniyye'dir. Onlara göre resul gönderilmesi akla aykırıdır ve bu yüzden onlar tüm peygamberleri inkâr ederler. Nübüvvet fikrine karşı menfi olan başka bir düşünce de Deizm'dir. Teist düşüncedeki olumlu tanrı fikrine karşı tanrının varlığını kabul etmekle birlikte aklın her şeyi çözebileceği fikrinden hareketle dine ve vahye karşıt bir grup olarak tanımlanabilir.

Nübüvveteye karşı olanlara değinildikten sonra ikinci olarak peygamberliğin imkânını kabul edenler ele alınmıştır. Araştırmacı, nübüvvetin imkânını açıklarken genel olan iki yaklaşımdan söz etmiştir. Bunlardan ilki daha ziyade meseleyi tanrı merkezli ele alan "ulûhiyet eksenli" diyebileceğimiz bir bakış açıdır. İkincisi ise peygamberliğin gerekliğini insanın acziyeti, tarihî ve sosyal gerçekler, mükellefiyet ve beşerin sahip olduğu aklı sınırlılıklar bağlamında ele alan "insan eksenli" yaklaşımdır. Peygamberliğin imkânını kabul eden Selefiyye, nübüvvet algılarını akli biraz daha arka plana atarak insanların ihtiyaçları, onların mükellef tutulmaları ve herhangi bir itiraza mahal bırakmama durumu ve Allah'ın rahmeti ve hikmeti gereğidir diyerek nübüvvetin vücûbiyetini ortaya koymuştur. Dışardan bir zorunluluk Allah için mümkün değildir. İkinci grup Eş'ariyye'dir. Onlara göre nübüvvetin imkânı Allah için bir zorunluluk içermez. Aksine O, bunları lütuf ve meşîeti gereği hikmete uygun olduğu için yapmıştır. Mâtürîdiyye ise peygamberliğin imkânını Allah'ın hikmeti ve insanların risâlete olan ihtiyacı gereği vücûbiyet olduğunu söylemiştir. Mu'tezilî âlimler ise nübüvvet meselesini adalet ve mükellefiyet ile birleştirmiş salâh ve aslah anlayışına bağlı olarak Allah'ın insanlara peygamber göndermesi ahlâkî bir zorunluluktur diyerek açıklamıştır. İslâm filozoflarına gelecek olursak onlar nübüvvet meselesine zorunluluk çerçevesinde yaklaşmışlardır. Genel olarak akla ve felsefî düşünceye önem vermekle beraber nübüvvetin gerekliğini; adaletin tesisi, insanların olgun bir ruh seviyesine yükselerek ahiret mutluluğuna kavuşmalarını sağlayacak nedenler üzerinde temellendirir. Toplumsal bazı gerekliliklerde nübüvveti gerekli kılar. Üçüncü bölüm sonlanırken müellif, peygamberliğin imkânı konusundaki görüşlerini şu şekilde belirtmiştir: "Sahip oldukları üstün hasletler ve ahlâk ile insanların psikolojik toplumsal gereksinimlerini ilâhî vahyin ışığında ve rehberliğinde çözmeye

çalışan peygamberlerin varlığı tarihi bir gerçekliktir. Onlar toplumların ihtiyaçlarını her yönden karşılamaya gayret etmiş, bireylerin dünya ve ahiret mutluluğunu sağlamaya çalışmış ve bazen da bu uğurda canlarından olmuşlardır.”

Son olarak araştırmacı, sonuç bölümünde verdiği bilgileri toplamış ve değerlendirmiştir. Tarihin her döneminde bir din olduğu gibi peygamberlerin de var olduğunu söylemiş ve görevlerinin zorluklarından bahsetmiştir. Kadınlardan peygamber olma ihtimalinin olabileceğine değinmiştir. Risâletin Hz. Peygamber ile son bulduğunu söyleyip bir Mehdi/kurtarıcı beklemenin Kur’ân ve peygamberlerin amacına uymadığını beyan etmiştir. Yazar son olarak nübüvvetin imkânı her dönem tartışma konusu olduğunu ifade etmiş, mezhepler ve İslâm âlimlerinin farklı yollar ile de olsa nübüvvetin imkânını aklen ve naklen ispatlamak için çalıştıklarını ifade etmiştir.

Genel bir değerlendirme yapacak olursak: Kitabın geniş bilgiler aktarması ve konuları kronolojik bir sıra ile işlemesi onu, bu alandaki araştırmalarda göz ardı edilemeyecek bir konuma getirmiştir. Eserin akıcı bir anlatıma sahip olması okuyuş kolaylığı sağlamaktadır. Müellifin verdiği bilgileri farklı alanlardan delillerle desteklemesi kitabın başka bir kıymetli tarafıdır. Bu tercih, anlatılanların inandırıcılığını arttırmıştır. Bu deliller sayesinde çalışma, günümüz sorunları arasında olan Deizm’e de cevap niteliğinde kabul edilebilir. Fakat bazı yabancı kavramları orijinal dilindeki haliyle sıklıkla kullanan müellif, bazı noktalarda bunların Türkçe karşılığını verse de bir kısım yerde bunu atlamış ve bazı noktaların anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Yine de başarılı ve çok faydalı bir çalışma olmuştur.